

ความสอดคล้องระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยตามบริบทสังคมไทย

The Consistency between Criminal Law and Buddhist Monastic Discipline in the Context of Thai Society

จิรัฐชัย แยมโกสม*

Jirattachai Yamkosum

พระศิลาศักดิ์ สุเมธ (บุญทอง)**

Phra Silasak Sumato (Buntong)

จิรวรรณ สิทธิศักดิ์***

Chirawan Sittthisak

บทคัดย่อ

บทความปริทัศน์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ปัญหาเชิงโครงสร้างของการบังคับใช้กฎหมายอาญาต่อพระสงฆ์ในประเทศไทย โดยพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายอาญาของรัฐกับพระธรรมวินัยซึ่งเป็นกฎหมายภายในของคณะสงฆ์จากการทบทวนวรรณกรรมทางวิชาการ กฎหมายที่เกี่ยวข้องและหลักพระธรรมวินัย พบว่า กฎหมายอาญาและพระธรรมวินัยมีทั้งประเด็นที่สอดคล้องและประเด็นที่ขัดแย้งกัน ในส่วนที่มีความสอดคล้องกัน พบว่าทั้งสองระบบกฎหมายต่างมุ่งคุ้มครองประโยชน์สาธารณะและรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม โดยเฉพาะกรณีความผิดร้ายแรงที่เป็นอาบัติปาราชิกซึ่งส่งผลให้สิ้นสุดสถานะความเป็นพระสงฆ์และเฝ้าต่อการบังคับใช้กฎหมายอาญาของรัฐโดยไม่ขัดต่อหลักศาสนา ขณะเดียวกัน ในประเด็นที่มีความขัดแย้ง พบว่าการบังคับใช้กฎหมายอาญาต่อพระสงฆ์ยังขาดความชัดเจนในเชิงกระบวนการและการตีความ อันเนื่องมาจากสถานะพิเศษและบทบาททางศาสนาของพระสงฆ์ เช่น กรณีการลาสิกขา ก่อนการฟ้องคดี การขาดแนวปฏิบัติที่เป็นเอกภาพและการไม่เข้าใจ หลักพระธรรมวินัยของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งส่งผลกระทบต่อหลักนิติธรรมความเป็นธรรมในกระบวนการยุติธรรมและความเชื่อมั่นของสาธารณชน

บทความนี้เสนอแนวทางในการสร้างสมดุลระหว่างกฎหมายอาญาและพระธรรมวินัย โดยเน้นการบูรณาการเชิงนโยบายการพัฒนาแนวปฏิบัติที่ชัดเจนในการดำเนินคดีต่อพระสงฆ์และการเสริมสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างระบบกฎหมายของรัฐกับคณะสงฆ์เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างสอดคล้องกับรัฐธรรมนูญ เคารพศักดิ์ศรีทางศาสนา และไม่บ่อนทำลายศรัทธาของสังคม

คำสำคัญ: กฎหมายอาญา, พระสงฆ์, หลักพระธรรมวินัย

* นักศึกษาหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด Email: jirattachai.yam@student.mbu.ac.th

** อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด Email: phrasilasak@gmail.com

*** อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตร้อยเอ็ด Email: tnoiroiet@gmail.com

Abstract

This review article aims to analyze the structural problems in the enforcement of criminal law against Buddhist monks in Thailand by examining the relationship between state criminal law and the Buddhist Vinaya, which serves as the internal legal system of the monastic order. Based on a review of academic literature, relevant legislation, and monastic disciplinary principles, the study finds that criminal law and the Buddhist Vinaya exhibit both areas of consistency and areas of conflict. With regard to consistency, both legal systems share the objective of protecting the public interest and maintaining social order, particularly in cases involving serious offenses corresponding to *pāṭijika* rules, which result in the termination of monastic status and thereby facilitate the application of state criminal law without contravening religious principles. Conversely, areas of conflict arise from the lack of procedural clarity and interpretative consistency in the enforcement of criminal law against monks, stemming from their distinctive social status and religious roles. These issues include ordination disrobement prior to prosecution, the absence of unified enforcement guidelines, and insufficient understanding of monastic disciplinary principles among state officials. Such challenges undermine the rule of law, procedural justice, and public confidence in the legal system.

This article proposes a framework for achieving a balance between criminal law and the Buddhist Vinaya by emphasizing policy integration, the development of clear procedural guidelines for prosecuting monks, and the promotion of mutual understanding between the state legal system and the monastic order. These measures aim to ensure that legal enforcement is consistent with constitutional principles, respects religious dignity, and does not erode public trust in society.

Keywords: Criminal Law, Buddhist Monks, The Dhamma-Vinaya

1. บทนำ

ในสังคมไทย พระสงฆ์ถือเป็นสถาบันหลักทางศีลธรรมและเป็นผู้นำจิตใจของพุทธศาสนิกชน แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงดำรงสถานะบุคคลที่อยู่ภายใต้กฎหมายบ้านเมือง โดยเฉพาะในกรณีที่พระภิกษุกระทำความผิดกฎหมายอาญา เช่น คดีล่วงละเมิดทางเพศ การฉ้อโกง หรือการทำให้ร้ายร่างกาย กรณีเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการดำเนินคดีผ่านกระบวนการยุติธรรมของรัฐตามหลักนิติธรรม¹ อย่างไรก็ตาม ด้วยสถานะของพระภิกษุในสังคมและหลักพระธรรมวินัยที่มีระบบควบคุมภายในเฉพาะตัวทำให้เกิดคำถามสำคัญว่าการบังคับใช้กฎหมายอาญากับพระสงฆ์ควรดำเนินไปอย่างไรเพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งกับโครงสร้างทางศาสนาและค่านิยมทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม²

ความแตกต่างเชิงหลักการระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยเป็นประเด็นสำคัญที่ต้องพิจารณา โดยกฎหมายอาญายึดหลักการสันนิษฐานว่าผู้ต้องหาบริสุทธิ์จนกว่าจะพิสูจน์ได้ว่าผิดและต้องมีการสอบสวนและสืบพยานโดยศาลยุติธรรม³ ในขณะที่พระธรรมวินัยให้ความสำคัญกับการขัดเกลาจิตใจและความบริสุทธิ์ของสมณเพศเป็นหลัก โดยสามารถตัดสินโทษได้จากการยอมรับอาบัติหรือหลักฐานเชิงวินัย แม้จะไม่มีคำพิพากษาจากศาล ความต่างดังกล่าวส่งผลให้บางกรณีพระสงฆ์ต้องสึกตามวินัยแม้อย่างไม่มีคำตัดสินของศาลหรือกลับกัน พระที่ศาลยกฟ้องในทางโลกก็อาจไม่สามารถกลับเข้าสู่สมณเพศได้เพราะผิดวินัยร้ายแรงไปแล้ว⁴

ในกรณีที่พระสงฆ์ได้กระทำความผิดนั้นอาจเป็นได้ทั้งการกระทำความผิดที่เป็นความผิดตามพระธรรมวินัยอย่างเดียว หรือเป็นความผิดตามกฎหมายบ้านเมืองอย่างเดียว หรืออาจจะเป็นความผิดทั้งสองอย่างในการกระทำความผิดเดียวกัน⁵ โดยความผิดตามพระธรรมวินัยที่ร้ายแรงถึงขั้นต้องอาบัติปาราชิกนั้น บางประเภทก็เป็นความผิดที่เป็นความผิดตามกฎหมายบ้านเมืองอยู่แล้ว เช่น การที่พระสงฆ์ลักทรัพย์ หรือพระสงฆ์ฆ่ามนุษย์ให้ตาย แต่บางประเภทรุนแรงถึงขั้นต้องอาบัติปาราชิกนั้นเป็นเรื่องร้ายแรงตามหลักพระพุทธศาสนา แต่กฎหมายมิได้กำหนดว่าเป็นความผิดอย่างชัดแจ้ง เช่น กรณีพระสงฆ์เสพเมถุน⁶ เมื่อพระสงฆ์ได้กระทำความผิดจะต้องมีบทลงโทษตามหลักเกณฑ์ของพระธรรมวินัยและในทางกฎหมาย โดยการลงโทษทางพระธรรมวินัยนั้นก็เป็นเรื่องของคณะสงฆ์เอง ซึ่งกระบวนการลงโทษนั้นจะมีขั้นตอนต่าง ๆ จากหนักไปหาเบา ไม่ว่าจะเป็นการขาดจากความเป็นพระสงฆ์ทันที หรือเป็นเพียงการปลงอาบัติ⁷

กรณีเช่นนี้สะท้อนให้เห็นถึงความทับซ้อนของอำนาจระหว่างระบบกฎหมายของรัฐกับระบบวินัยของคณะสงฆ์ ซึ่งในบางสถานการณ์อาจนำไปสู่ความสับสนของประชาชนและส่งผลกระทบต่อความน่าเชื่อถือ

¹ ศักดิ์สิทธิ์ แยมวรงค์, ‘สิทธิมนุษยชนกับพระภิกษุ: ขอบเขตและความเข้าใจของรัฐ’ (2565) 13(1) วารสารสิทธิมนุษยชน 88.

² Phra Dhammapitaka (P A Payutto), *Buddhism and Law: Conflict or Harmony* (Buddhadhamma Foundation 2003) 45–47.

³ ประสาร มฤคพิทักษ์, ‘พระสงฆ์กับกระบวนการยุติธรรม’ (2559) 45(1) วารสารนิติศาสตร์ 21.

⁴ ดิณเมธ วงศ์ใหญ่, ‘ปัญหาการดำเนินอธิกรณ์ตามพระธรรมวินัยและการดำเนินกระบวนการพิจารณาทางอาญากับพระสงฆ์: กรณีศึกษาเปรียบเทียบคณะสงฆ์นิวกายเถรวาทประเทศไทยกับประเทศศรีลังกา’ (2569) 9(1) วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง 232, 260–261.

⁵ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวิญญัติอธิกรณ์ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ 2552) <<https://www.watmoli.com/wittaya-one/1441>> สืบค้นวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2569.

⁶ ธวัชชัย พิซผล, ‘พระธรรมวินัยกับกฎหมายอาญา: ความทับซ้อนของระบบควบคุมพฤติกรรมพระภิกษุ’ (2564) 12(2) วารสารกฎหมายและสังคม 105.

⁷ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, ข้อวินิจฉัยทางกฎหมายเกี่ยวกับพระภิกษุและการดำเนินคดีอาญา (สำนักงานกฤษฎีกา 2557) 12.

ทั้งของคณะสงฆ์และระบบยุติธรรม⁸ การบังคับใช้กฎหมายโดยไม่เข้าใจระบบพระธรรมวินัยอาจทำให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นการแทรกแซงทางศาสนา ในขณะที่หากละเลยหลักกฎหมายก็อาจเป็นการบั่นทอนหลักสิทธิมนุษยชนและความยุติธรรม⁹

บทความนี้จึงมุ่งศึกษาและทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการบังคับใช้กฎหมายอาญากับพระสงฆ์ โดยวิเคราะห์ความต่างทางหลักการระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยพร้อมทั้งเสนอแนวทางในการหาจุดสมดุลระหว่างทั้งสองระบบผ่านเอกสารวิชาการ บทความวิจัยและกรณีศึกษาที่เกี่ยวข้อง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การจัดการกรณีเกี่ยวกับพระภิกษุเป็นไปอย่างยุติธรรมทั้งในทางโลกและทางธรรม ตลอดจนเป็นแนวทางสำหรับการพัฒนาหลักเชิงนโยบายที่สอดคล้องกับบริบทของไทย

2. กรอบแนวคิดทางทฤษฎีความสมดุลและความขัดแย้งระหว่างกฎหมายอาญาและพระธรรมวินัย

การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยสามารถอธิบายได้ผ่านกรอบแนวคิดทางทฤษฎี 4 ประการ ได้แก่ (1) แนวคิดความสมดุล (Balance Theory) (2) แนวคิดความขัดแย้งทางระบบ (Systemic Conflict Theory) (3) แนวคิดการบัญญัติพระธรรมวินัย และ (4) แนวคิดรัฐธรรมวาทกับรัฐศาสนา โดยแต่ละแนวคิดช่วยอธิบายมิติที่แตกต่างกันของปัญหาการบังคับใช้กฎหมายอาญาต่อพระสงฆ์ในบริบทสังคมไทย

ประการแรก แนวคิดเรื่อง “ความสมดุล” (Balance Theory) อธิบายถึงการจัดการให้ระบบที่มีเป้าหมายและตรรกะภายในแตกต่างกันสามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำลายซึ่งกันและกัน¹⁰ ในกรณีของประเทศไทย ระบบกฎหมายของรัฐมีเป้าหมายหลักในการรักษาความสงบเรียบร้อยและความยุติธรรมทางสังคม ขณะที่พระธรรมวินัยมุ่งรักษาความบริสุทธิ์ของสมณเพศและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาแนวคิดความสมดุลจึงชี้ให้เห็นว่า แม้ทั้งสองระบบจะตั้งอยู่บนฐานคิดที่แตกต่างกัน แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้หากมีแนวปฏิบัติหรือกลไกที่ประสานอำนาจและเคารพขอบเขตของกันและกันอย่างเหมาะสม¹¹

ประการที่สอง แนวคิดเรื่อง “ความขัดแย้งทางระบบ” (Systemic Conflict Theory) อธิบายว่าความแตกต่างด้านเป้าหมาย กระบวนการ และโครงสร้างของแต่ละระบบกฎหมายอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งโดยธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น กฎหมายอาญาให้ความสำคัญกับการพิสูจน์ความผิดโดยปราศจากข้อสงสัยอันสมควรผ่านกระบวนการศาล ขณะที่พระธรรมวินัยอาจอาศัยเพียงคำรับสารภาพหรือการพิจารณาภายในคณะสงฆ์โดยไม่ต้องผ่านศาลยุติธรรมส่งผลให้เกิดความขัดแย้งทางประเพณี เช่น คดีล่วงละเมิดทางเพศ อาจมีผลการพิจารณาที่แตกต่างกันระหว่างสองระบบซึ่งก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและการวิพากษ์วิจารณ์จากสาธารณชน¹²

ประการที่สาม แนวคิดการบัญญัติพระธรรมวินัยช่วยอธิบายเจตนารมณ์และเป้าหมายของพระธรรมวินัยในเชิงลึกโดยการบัญญัติพระธรรมวินัยมีเป้าหมายสองระดับ ได้แก่ ระดับสมมติสังข

⁸ นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ศาสนาและรัฐธรรมนูญไทย (วิทยาลัยนวัตกรรม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2560) 85–87.

⁹ ‘United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (UN OHCHR), Faith for Rights: A Framework for the Promotion and Protection of Human Rights by Religious Communities’ (UN Publications 2020) 14.

¹⁰ Sally Engle Merry, ‘Legal Pluralism’ (1988) 22(5) Law & Society Review 869, 869–872.

¹¹ พระมหาตันทิฐวัฒน์ สอนจิตโน (ถั่วป้า) และ จิตติวิมล หนัณกิจ, ‘นิติศาสตร์ในพระวินัยปิฎก’ (2566) 6(1) วารสารมติเชษฐารามวัดจอมมณี 81.

¹² ยุทธศักดิ์ ริมเมะเอ็จ, ‘ปัญหาความรับผิดชอบทางอาญากรณีพระสงฆ์เสพเมถุนโดยคู่กรณียินยอม’ (2566) 7(2) วารสารสังคมศาสตร์ นิติรัฐศาสตร์ 49.

ซึ่งมุ่งรักษาความสงบเรียบร้อย ความดีงาม และความเป็นระเบียบของคณะสงฆ์ และระดับปรมัตถ์สัจจะ ซึ่งเป็นกรอบทางจริยธรรมและการปฏิบัติที่นำไปสู่การเข้าถึงความจริงอันสูงสุด คือ พระนิพพานในระดับสมมติ สัจจะเป้าหมายของพระธรรมวินัยมีลักษณะสอดคล้องกับกฎหมายอาญาของรัฐ กล่าวคือ ต่างมุ่งรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคม

ตัวอย่างเช่น ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทต่าง ๆ ภายหลังจากเกิดปัญหาการประพฤติไม่เหมาะสมในคณะสงฆ์ เพื่อป้องกันความเสื่อมเสียของพระศาสนาและรักษาความเป็นระเบียบของสังคมสงฆ์ สะท้อนให้เห็นว่าพระธรรมวินัยได้ถูกบัญญัติเพื่อการลงโทษเป็นหลัก หากแต่เป็นเครื่องมือในการธำรงความสงบเรียบร้อยและความดีงามของสังคมในภาพรวมอันเป็นเป้าหมายที่สอดคล้องกับหลักการของกฎหมายอาญาในระดับสมมติสัจจะ

ประการที่สี่ แนวคิดรัฐฆราวาส (Secular State) และรัฐศาสนา (State Religion) ช่วยอธิบายกรอบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ กฎหมาย และศาสนา ในเชิงรัฐศาสตร์และนิติปรัชญา โดยประเทศไทยจัดเป็นรัฐฆราวาส ซึ่งหมายความว่ารัฐไม่อาจนำหลักศาสนามาบัญญัติเป็นกฎหมายของรัฐหรือยกหลักศาสนาให้มีสถานะเหนือกฎหมายของรัฐได้ อย่างไรก็ตาม ในเชิงสังคมวิทยาและประวัติศาสตร์การเมือง ประเทศไทยเป็นรัฐฆราวาสที่ให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษในฐานะศาสนาที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือและมีความสัมพันธ์กับสถาบันหลักของชาติมาแต่โบราณ

โดยเฉพาะรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 67 ได้บัญญัติให้รัฐมีหน้าที่คุ้มครองพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งคณะสงฆ์ไทยยึดถือพระธรรมวินัย จารีตคณะสงฆ์ และกฎหมายบ้านเมืองเป็นหลักปฏิบัติร่วมกันมาอย่างต่อเนื่อง หลักการทั้งสามประการดังกล่าวได้รับความคุ้มครอง จากรัฐทั้งโดยพฤตินัยและนิตินัย ดังนั้น การบังคับใช้กฎหมายอาญาต่อพระสงฆ์จึงควรคำนึงถึงบริบทของรัฐฆราวาสแบบไทยที่ต้องรักษาหลักนิติธรรมควบคู่ไปกับการเคารพโครงสร้างและหลักปฏิบัติของคณะสงฆ์เพื่อไม่ให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายกระทบต่อความศรัทธาและความมั่นคงทางศาสนาในสังคม

การนำแนวคิด 4 ประการนี้มาใช้ร่วมกันจึงช่วยให้สามารถวิเคราะห์ได้ทั้ง “ช่องว่าง” ที่ต้องระวังและ “พื้นที่ประสาน” ที่ควรสร้างขึ้น เช่น การมีกลไกร่วมระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ หรือการตีความกฎหมายให้สอดคล้องกับโครงสร้างสงฆ์โดยไม่ละเมิดหลักนิติธรรม แนวคิดดังกล่าวยังช่วยเปิดทางสู่การเสนอรูปแบบการบังคับใช้กฎหมายกับพระสงฆ์ที่ไม่ใช่เพียงแค่การควบคุม แต่ยังเป็นการระคองความศรัทธาในศาสนาไปพร้อมกับการเคารพกฎหมาย

3. กระบวนการไต่สวนความผิดพระสงฆ์เมื่อกระทำผิดกฎหมายอาญา

พระภิกษุในประเทศไทยแม้จะมีสถานะเป็นนักบวช แต่ยังคงอยู่ภายใต้บังคับแห่งกฎหมายอาญา เช่นเดียวกับบุคคลทั่วไป ทั้งนี้ การดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุได้ถูกบัญญัติรับรองไว้โดยชัดแจ้งในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 โดยมาตรา 29 และมาตรา 30 กำหนดหลักการสำคัญว่า พระภิกษุที่กระทำความผิดอาญาต้องอยู่ภายใต้กระบวนการยุติธรรมของรัฐและให้เจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถดำเนินการตามกฎหมายได้ โดยต้องประสานงานกับเจ้าคณะผู้ปกครองตามลำดับชั้น ทั้งนี้ เพื่อมิให้เกิดการบังคับใช้กฎหมายกระทบต่อความสงบเรียบร้อยของคณะสงฆ์และศาสนาโดยไม่จำเป็น¹³

เมื่อพระภิกษุถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญา กระบวนการไต่สวนจึงต้องดำเนินไปตามขั้นตอนของกฎหมายอาญา ได้แก่ การสอบสวนของพนักงานสอบสวน การส่งสำนวนให้อัยการพิจารณาสั่งฟ้อง และการพิจารณาพิพากษาในชั้นศาล อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติการดำเนินคดีอาญาต่อพระภิกษุ

¹³ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 29 และมาตรา 30.

ต้องคำนึงถึงสถานะพิเศษของผู้ต้องหาในฐานะพระสงฆ์ โดยเฉพาะกรณีที่มีความจำเป็นต้องควบคุมตัวหรือดำเนินกระบวนการอย่างเข้มข้น เจ้าหน้าที่ของรัฐมักให้พระภิกษุลาสิกขา ก่อนเพื่อให้สามารถเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมได้โดยสะดวก¹⁴ อย่างไรก็ตาม แนวปฏิบัติดังกล่าวยังเป็นที่ยกเถียงในทางวิชาการว่าการลาสิกขาก่อนมีค่าพิพากษาถึงที่สุดอาจกระทบต่อหลักสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และอาจส่งผลต่อศักดิ์ศรีของพระสงฆ์ในระหว่างกระบวนการยุติธรรม

งานวิจัยของคทาฐ วีระวงษ์ ชี้ให้เห็นว่า กระบวนการไต่สวนพระสงฆ์ในคดีอาญายังขาด ความชัดเจนในเชิงระบบ โดยเฉพาะขั้นตอนการประสานงานระหว่างพนักงานสอบสวนกับเจ้าคณะผู้ปกครองในแต่ละระดับ ส่งผลให้การดำเนินคดีในบางกรณีล่าช้าหรือไม่เป็นผล เนื่องจากไม่มีแนวปฏิบัติกลางที่ชัดเจนในระดับนโยบาย อันนำไปสู่ความไม่เสมอภาคในการบังคับใช้กฎหมายระหว่างพระภิกษุกับฆราวาส¹⁵ นอกจากนี้แม้ในปัจจุบันคณะสงฆ์ไทยยังไม่มีกฎหมายสงฆ์เป็นการเฉพาะที่กำหนดกระบวนการสอบสวนพระภิกษุในคดีอาญาโดยตรง แต่ในทางปฏิบัติเจ้าคณะผู้ปกครองตั้งแต่ระดับเจ้าอาวาส เจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะภาค เจ้าคณะหน ไปจนถึงกรรมการมหาเถรสมาคม สามารถตั้งคณะกรรมการสอบสวนข้อเท็จจริงเบื้องต้นได้ เพื่อสนับสนุนข้อมูลให้แก่ฝ่ายบ้านเมือง ทั้งนี้ โดยอาศัยฐานอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และกฎหมายมหาเถรสมาคมที่กำหนดอำนาจหน้าที่ของสังฆาธิการไว้เป็นการเฉพาะ การดำเนินการในลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงบทบาทของคณะสงฆ์ในการช่วยประคับประคองการบังคับใช้กฎหมายของรัฐ โดยไม่ก้าวล่วงอำนาจศาลยุติธรรม

ในเชิงนโยบาย ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการคุ้มครองพระพุทธศาสนา พ.ศ. 2568 แม้จะมีได้บัญญัติกระบวนการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุไว้โดยตรงในรายละเอียด แต่ได้สะท้อนเจตนารมณ์ของรัฐในการให้ความคุ้มครองพระพุทธศาสนาและส่งเสริมความร่วมมือระหว่างหน่วยงานของรัฐกับองค์กรคณะสงฆ์ อันเป็นฐานสำคัญในการพัฒนาแนวปฏิบัติร่วมในอนาคตเกี่ยวกับการดำเนินคดีอาญาต่อพระสงฆ์ให้มีความชัดเจนเป็นเอกภาพและเคารพทั้งหลักนิติธรรมและพระธรรมวินัย¹⁶

ดังนั้น นักวิชาการจำนวนหนึ่งจึงเสนอให้มีการจัดทำระเบียบหรือแนวปฏิบัติร่วมระหว่างสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กระทรวงยุติธรรม และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ เพื่อรองรับกรณีพระสงฆ์กระทำความผิดอาญา โดยมุ่งรักษาความสมดุลระหว่างการบังคับใช้กฎหมายของรัฐกับการคุ้มครองศักดิ์ศรีและโครงสร้างการปกครองของคณะสงฆ์

4. กระบวนการไต่สวนความผิดพระสงฆ์เมื่อกระทำความผิดพระธรรมวินัย

กระบวนการพิจารณาความผิดตามพระธรรมวินัยในคณะสงฆ์เริ่มต้นเมื่อมีการ “กล่าวโทษ” (พวรณ์) หรือเมื่อพระภิกษุรูปใดยอมรับว่ากระทำความผิดวินัยตามพระธรรมวินัย ภายในคณะสงฆ์ กระบวนการพิจารณาจะดำเนินการผ่านการจัดประชุมสงฆ์ (สังฆกรรม) โดยต้องมีพระภิกษุร่วมพิจารณาไม่น้อยกว่า 4 รูปตามที่พระวินัยกำหนด เพื่อให้การพิจารณามีความชอบธรรมและเป็นไปตามหลักพระธรรมวินัย กระบวนการดังกล่าวให้ความสำคัญกับการสอบถามเจตนา การตรวจสอบพยานสงฆ์ และ

¹⁴ พระครูพิเชษฐบุญญากร ธมมเตโช, พระสิทธินิติธาดา (ชลัช โชติทตโต) และ ประเสริฐ ลิ่มประเสริฐ, ‘วิธีการควบคุมตัวพระภิกษุสงฆ์ผู้ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดทางอาญาซึ่งจะต้องถูกควบคุมตัวตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา’ (2566) 6(4) วารสารสหวิทยาการนิติธรรมปริทรรศน์ 43.

¹⁵ คทาฐ วีระวงษ์, ‘การดำเนินคดีอาญากับพระสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และฉบับแก้ไข (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535’ (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2554) 112-114.

¹⁶ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการคุ้มครองพระพุทธศาสนา พุทธศักราช 2568 ข้อ 7.

การยอมรับผิดของพระผู้ถูกกล่าวหาโดยสมัครใจ หากปรากฏว่าความผิดนั้นเป็นอาบัติปาราชิกพระภิกษุจะต้องพ้นจากความเป็นพระโดยผลของพระวินัยทันที โดยไม่จำเป็นต้องรอการพิจารณาจากองค์กรภายนอก¹⁷

กระบวนการไต่สวนความผิดตามพระธรรมวินัยดังกล่าวตั้งอยู่บนหลักการ “อธิกรณสมณะ 7” ซึ่งเป็นหลักการระงับอธิกรณ์หรือข้อพิพาทภายในคณะสงฆ์ อันประกอบด้วยแนวทางการระงับคดีทางวินัยในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การระงับด้วยความพร้อมเพรียงของสงฆ์ การระงับโดยการยอมรับผิด การระงับโดยการวินิจฉัยตามพยานหลักฐาน และการระงับโดยมติสงฆ์ หลักอธิกรณสมณะ 7 ถือเป็นแกนกลางของกระบวนการยุติธรรมภายในคณะสงฆ์ที่มุ่งเน้นความสงบเรียบร้อย ความสามัคคี และการรักษาความบริสุทธิ์ของพระศาสนา¹⁸

หลักอธิกรณสมณะดังกล่าวได้ถูกนำมาบัญญัติรองรับในเชิงกฎหมายผ่านกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2521) ว่าด้วยการลงนิคหกรรม ซึ่งตราขึ้นโดยอาศัยอำนาจตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ทำให้กฎหมายเถรสมาคมมีสถานะทางกฎหมายเทียบเท่ากฎกระทรวงในระบบกฎหมายของรัฐ กฎดังกล่าวได้กำหนดอำนาจและขั้นตอนของคณะสงฆ์ในการดำเนินการทางวินัยต่อพระภิกษุผู้กระทำความผิดอย่างเป็นระบบ โดยไม่ก้าวล่วงอำนาจของศาลยุติธรรม และสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับกลไกทางพระวินัยในฐานะระบบกฎหมายภายในที่รัฐให้การคุ้มครองโดยนิตินัย

ในกรณีที่ความผิดทางวินัยมีลักษณะละเอียดอ่อนหรือซับซ้อน เช่น การล่วงละเมิดทางเพศ หรือการฉ้อโกงทรัพย์ คณะสงฆ์อาจแต่งตั้งคณะกรรมการวินัยเพื่อดำเนินการรวบรวมข้อเท็จจริง โดยอาศัยพยานสงฆ์ การสอบถามพระผู้เกี่ยวข้อง และในบางกรณีอาจรับฟังข้อมูลจากพยานฆราวาสประกอบการพิจารณา หากปรากฏหลักฐานชัดเจนตามกระบวนการวินัยสงฆ์ จะมีขั้นตอนให้พระผู้กระทำความผิดลาสิกขา ก่อน และประกาศให้พ้นจากความเป็นพระ ซึ่งมีผลโดยทันทีตามพระธรรมวินัย¹⁹

แม้กระบวนการไต่สวนตามพระธรรมวินัยจะเป็นระบบภายในที่มีความคล่องตัวและยึดหลักศาสนาเป็นสำคัญ แต่ก็ยังมีข้อจำกัดในด้านมาตรฐานการพิสูจน์หลักฐานเมื่อเปรียบเทียบกับระบบกฎหมายของรัฐ เช่น การพึ่งพาคำรับสารภาพหรือพยานสงฆ์เป็นหลัก ซึ่งอาจไม่สอดคล้องกับหลักนิติธรรมในทางโลก งานวิชาการจึงเสนอว่า ควรพัฒนากระบวนการพิจารณาทางวินัยให้มีการบันทึกข้อเท็จจริงอย่างเป็นระบบ เปิดโอกาสให้พระผู้ถูกกล่าวหาสามารถชี้แจงหรืออุทธรณ์ภายในคณะสงฆ์ได้ เพื่อเสริมสร้างความเป็นธรรม ความโปร่งใส และความน่าเชื่อถือของกระบวนการวินัยสงฆ์ในบริบทสังคมร่วมสมัย²⁰

5. การลงโทษพระสงฆ์เมื่อกระทำความผิดกฎหมายอาญา

แม้ว่าพระสงฆ์จะเป็นบุคคลในสมณเพศและอยู่ภายใต้หลักพระธรรมวินัย แต่เมื่อกระทำความผิดตามกฎหมายอาญา ย่อมไม่อาจอยู่นอกเหนืออำนาจแห่งกฎหมายบ้านเมืองได้ ในทางปฏิบัติ เจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถดำเนินคดีกับพระสงฆ์ได้เช่นเดียวกับฆราวาส โดยต้องคำนึงถึงข้อจำกัดและบริบททางศาสนา เช่น รูปแบบการควบคุมตัวที่เหมาะสม การประสานงานกับหน่วยงานคณะสงฆ์ และการพิจารณาการลาสิกขาก่อนการดำเนินคดี ทั้งนี้ เพื่อไม่ให้กระทบต่อศรัทธาของพุทธศาสนิกชนและความสงบเรียบร้อยของสังคม²¹

¹⁷ พระธรรมปิฎก (ป อ ปยุตโต), *พุทธธรรมสำหรับชีวิตประจำวัน* (สำนักพิมพ์ธรรมสภา 2538) 45.

¹⁸ กฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ 11 พุทธศักราช 2521 ข้อ 5.

¹⁹ ยุทธศักดิ์ ริมมะเอ็จ (เชิงอรธ 12) 52–53.

²⁰ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ‘ประมวลระเบียบวิธีพิจารณาวินิจฉัยอธิกรณ์ (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ’ 2552) <<https://www.watmoli.com/wittaya-one/1441>> สืบค้นวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2569.

²¹ เจษฎา บัวบาล และ วรินทร์ สิงห์งาม, ‘กฎหมายไทยในการจับสึกพระ’ (2563) 8(10) วารสารนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ 5.

ในเชิงหลักการ หากพระสงฆ์ต้องโทษในคดีอาญาและถูกจำคุก ถือว่าสิ้นสุดสถานะความเป็นพระโดยอัตโนมัติตามพระธรรมวินัย อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติของกระบวนการยุติธรรมไทยยังขาดแนวทางที่ชัดเจนเกี่ยวกับขั้นตอนก่อนการสึก เช่น การพิจารณาว่าจะต้องมีคำพิพากษาถึงที่สุดก่อนหรือไม่ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถดำเนินการให้ลาสิกขาได้ตั้งแต่ชั้นจับกุม ประเด็นดังกล่าวยังคงเป็นข้อถกเถียงทั้งในเชิงกฎหมายและศาสนาอย่างต่อเนื่อง

ในกรณีที่พระสงฆ์กระทำความผิดอาญาซึ่งเป็นความผิดซึ่งหน้า และมีพยานหลักฐานปรากฏชัดโดยปราศจากข้อสงสัยอันสมควร หรือในกรณีที่พระสงฆ์นั้นเคยต้องโทษตามคำพิพากษาถึงที่สุดมาก่อน การอุปสมบท แนวคิดทางวิชาการจำนวนหนึ่งเห็นว่า การให้ลาสิกขาทันทีเป็นแนวทางที่เหมาะสม ทั้งในแง่การคุ้มครองความศักดิ์สิทธิ์ของสมณเพศและการอำนวยความสะดวกแก่การบังคับใช้กฎหมายอาญาของรัฐ เนื่องจากการผิดดังกล่าวไม่กระทบต่อหลักสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และยังช่วยป้องกันมิให้สถาบันศาสนาถูกดึงเข้าไปเกี่ยวข้องกับการกระทำผิดที่ปรากฏชัดในทางอาญา²²

ในทางกลับกัน กรณีที่พระสงฆ์ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญา แต่ข้อเท็จจริงยังเป็นที่สงสัยและยังไม่มีคำพิพากษาว่ากระทำความผิด อีกทั้งความผิดดังกล่าวในทางพระธรรมวินัยยังไม่ถึงขั้นอาบัติปาราชิกหรือความผิดที่ต้องลาสิกขาโดยผลของพระวินัย กรณีเช่นนี้ควรใช้แนวทางที่ระมัดระวังมากขึ้น โดยอาจให้พระสงฆ์ยังคงสถานะสมณเพศไว้ชั่วคราวพร้อมกับกำหนดมาตรการกำกับ เช่น การให้พำนักอยู่ในสถานที่ที่เหมาะสม การให้เจ้าคณะผู้ปกครองกำกับดูแล หรือการจำกัดบทบาททางศาสนาบางประการ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของคณะสงฆ์ควบคู่ไปกับการเคารพหลักสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์²³

จากการวิเคราะห์ดังกล่าว เห็นได้ว่าการกำหนดแนวทางการลงโทษพระสงฆ์เมื่อกระทำความผิดกฎหมายอาญาจำเป็นต้องแยกแยะลักษณะของคดีและระดับความชัดเจนของพยานหลักฐานอย่างเป็นระบบ การพัฒนาแนวปฏิบัติที่มีความยืดหยุ่นและสอดคล้องกับทั้งหลักนิติธรรมและพระธรรมวินัยจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างเป็นธรรม ไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีของศาสนา และยังคงความเชื่อมั่นของสาธารณชนต่อระบบยุติธรรมของรัฐ

6. การลงโทษพระสงฆ์เมื่อกระทำความผิดพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัยเป็นระบบจริยธรรมและวินัยภายในคณะสงฆ์ที่มีเป้าหมายหลักเพื่อขัดเกลาจิตใจและรักษาความบริสุทธิ์ของสมณเพศ มิได้มุ่งเน้นการลงโทษในลักษณะของการตอบโต้หรือการควบคุมเชิงอำนาจ เช่นเดียวกับระบบกฎหมายของรัฐ การพิจารณาความผิดของพระภิกษุจึงอยู่บนพื้นฐานของ“อาบัติ” ซึ่งเป็นกรอบการกำกับพฤติกรรมทางศาสนา โดยจำแนกออกเป็นหลายระดับตามความร้ายแรงของการกระทำ

ในทางพระธรรมวินัย อาบัติที่มีความร้ายแรงสูงสุดคือ อาบัติปาราชิก ซึ่งมี 4 ประเภท ได้แก่ (1) เสพเมถุน (2) ลักทรัพย์ (3) ฆ่ามนุษย์ และ (4) อวดอุตริมนุสสรธรรม เมื่อพระภิกษุกระทำอาบัติปาราชิกแล้ว ถือว่าขาดจากความเป็นพระโดยอัตโนมัติ ไม่อาจกลับเข้ามาอยู่ในสมณเพศได้อีก และต้องลาสิกขาทันทีโดยผลของพระวินัย ทั้งนี้ อาบัติปาราชิกจึงเป็นฐานความผิดเพียงประเภเดียวในพระธรรมวินัยที่มีผลให้ต้องลาสิกขาโดยเด็ดขาด²⁴ รองลงมาคือ อาบัติสังฆาติเสส ซึ่งเป็นความผิดร้ายแรงรองจากปาราชิก เช่น การจงใจกล่าวเท็จใส่ร้ายพระภิกษุอื่นในข้อปาราชิก หรือการกระทำที่ก่อให้เกิดความแตกแยกในคณะสงฆ์

²² ยุทธศักดิ์ รัมมะเอ็จ (เชิงอรรถ 12) 52-53.

²³ คทาฐ วีระวงศ์ (เชิงอรรถ 15) 112-114.

²⁴ พระมหาชนบ สหายปญญ, พระมหาสรารุช ทาณโสภณ และ พระจาตุรงค์ อาจารย์สุโก, ‘วิเคราะห์ปาราชิก 4 ในสมันตปาสาทิกาตามแนวกฎหมายคณะสงฆ์ไทยปัจจุบัน’ (2566) 29(4) วารสารเพื่อชีวิต 102.

การลงโทษในกรณีนี้ไม่ถึงขั้นให้ลาสิกขา แต่ต้องอยู่ภายใต้มาตรการควบคุมของสงฆ์ เช่น การอยู่กรรม การปลงอาบัติ การถูกจำกัดบทบาท และต้องได้รับความเห็นชอบจากที่ประชุมสงฆ์ก่อนจะพ้นโทษ ซึ่งสะท้อนแนวคิดการฟื้นฟูและการขัดเกลาดนเองมากกว่าการตัดออกจากสมณเพศ ส่วน อาบัติปาจิตตีย์ และอาบัติระดับรองอื่น ๆ เป็นความผิดที่มีความร้ายแรงน้อยกว่า โดยทั่วไปเป็นการฝ่าฝืนข้อวัตรปฏิบัติหรือระเบียบทางวินัยในชีวิตประจำวัน การลงโทษมักอยู่ในรูปของการปลงอาบัติหรือการตักเตือน มิได้ส่งผลต่อสถานะความเป็นพระภิกษุแต่อย่างใด

จากลักษณะดังกล่าว จะเห็นได้ว่าระบบการลงโทษตามพระธรรมวินัยมีฐานคิดที่แตกต่างจากระบบกฎหมายอาญาของรัฐอย่างชัดเจน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลาสิกขาในทางพระธรรมวินัยซึ่งเกิดขึ้นเฉพาะในกรณีอาบัติปาราชิกเท่านั้น สามารถเปรียบเทียบในเชิงหลักการได้กับ “โทษประหารชีวิต” ในระบบกฎหมายอาญา กล่าวคือ เป็นการตัดขาดสถานะความเป็นพระโดยสิ้นเชิง หรือเป็นการ “ประหารชีวิตจากสมณเพศ” มิใช่เพียงการลงโทษเพื่อแก้ไขพฤติกรรม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาควบคู่กับกฎหมายบ้านเมือง โดยเฉพาะมาตรา 29 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งกำหนดให้พระภิกษุต้องลาสิกขาตั้งแต่ในชั้นพนักงานสอบสวนเมื่อถูกดำเนินคดีอาญาในบางฐานความผิด จะพบว่ากฎหมายของรัฐได้กำหนดผลทางสมณเพศที่เข้มข้นกว่าหลักพระธรรมวินัยในบางกรณี กล่าวคือ แม้การกระทำดังกล่าวจะยังไม่เข้าข่ายอาบัติปาราชิกตามพระธรรมวินัย แต่พระภิกษุก็ต้องลาสิกขาโดยผลของกฎหมายอาญา²⁵ กับระบบกฎหมายของรัฐ โดยเฉพาะในประเด็นที่กฎหมายบ้านเมืองใช้มาตรการ “ลาสิกขา” เป็นกลไกในการอำนวยความสะดวกแก่กระบวนการยุติธรรม ขณะที่พระธรรมวินัยสงวนการตัดขาดจากสมณเพศไว้เฉพาะกรณีถือว่าร้ายแรงสูงสุดเท่านั้น ประเด็นนี้จึงเป็นโจทย์สำคัญในการพิจารณาความสอดคล้องและความสมดุลระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในบริบทสังคมไทย²⁶

7. ความขัดแย้งระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในการบังคับใช้กฎหมาย

ความขัดแย้งระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในการบังคับใช้กฎหมายปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในกรณีของพระภิกษุสงฆ์ที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญา กล่าวคือ เมื่อพระภิกษุกระทำความผิดกฎหมายอาญา เช่น รับของโจร ฉ้อโกง หรือกระทำความผิดอื่นที่มีได้เข้าข่ายอาบัติปาราชิก พระภิกษุต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมของรัฐเช่นเดียวกับฆราวาส ขณะเดียวกัน พระธรรมวินัยซึ่งใช้บังคับเฉพาะพระภิกษุจะพิจารณาความผิดตามหลักอาบัติ ซึ่งมีเกณฑ์และผลทางวินัยที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ²⁷

ในเชิงโครงสร้าง กฎหมายอาญาและพระธรรมวินัยแม้จะมีเป้าหมายร่วมกันในการควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ แต่มีฐานคิดและจุดมุ่งหมายที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง กฎหมายอาญามุ่งรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม และใช้มาตรการลงโทษในลักษณะของการจำกัดเสรีภาพหรือทรัพย์สิน ขณะที่พระธรรมวินัยมุ่งรักษาความบริสุทธิ์ของสมณเพศและความมั่นคงของพระศาสนา โดยเน้นการขัดเกลาคิดใจและการดำรงอยู่ในกรอบจริยธรรมทางศาสนา งานวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่ามีหลายกรณีที่พระภิกษุกระทำความผิดกฎหมายอาญา

²⁵ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 29.

²⁶ ยุทธศักดิ์ ริมมะเอ็จ (เชิงอรธ 12) 52.

²⁷ พระมหาอำนาจ อจณฺริยเมธี, ประมาณเลิศ อัจฉริยปัญญากุล และ วรพจน์ ถนอมกุล, ‘ความรับผิดชอบทางอาญาและพระธรรมวินัยของภิกษุสงฆ์กรณีศึกษา พระภิกษุรับของโจร’ (2566) 6(3) วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมการบริหาร 70.

แต่ไม่ผิดพระธรรมวินัย และในทางกลับกัน การกระทำที่ผิดพระธรรมวินัยอย่างร้ายแรง เช่น อาบัติปาราชิก อาจไม่มีกฎหมายอาญาบังคับใช้โดยตรง ส่งผลให้เกิดช่องว่างและความซ้อนทับในการบังคับใช้กฎหมาย²⁸

ประเด็นความขัดแย้งที่ชัดเจนที่สุดปรากฏในกรณีการบังคับใช้ มาตรา 29 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งกำหนดให้การดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุต้องกระทำต่อบุคคลที่ลาสิกขาแล้ว ในทางปฏิบัติ ส่งผลให้พนักงานสอบสวนมีอำนาจกำหนดให้พระภิกษุที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาต้องลาสิกขาตั้งแต่ในชั้นสอบสวน แม้ว่าความผิดดังกล่าวจะยังไม่มีคำพิพากษาถึงที่สุด และในทางพระธรรมวินัยยังไม่ถึงขั้นเป็นอาบัติปาราชิกที่ต้องลาสิกขาก็ตาม²⁹

การบังคับใช้กฎหมายในลักษณะดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบหลายประการ ประการแรก เป็นการแทรกแซงกระบวนการทางพระธรรมวินัย เนื่องจากการลาสิกขาเป็นผลทางวินัยสูงสุดซึ่งตามหลักพระธรรมวินัยจะเกิดขึ้นเฉพาะในกรณีอาบัติปาราชิกเท่านั้น การบังคับให้ลาสิกขาโดยอาศัยอำนาจกฎหมายอาญา จึงอาจถือได้ว่าเป็นการลงโทษทางศาสนาที่ไม่สอดคล้องกับหลักพระวินัย³⁰

ประการที่สอง การลาสิกขาตั้งแต่ในชั้นพนักงานสอบสวนโดยที่คดียังไม่ถึงที่สุด อาจขัดต่อหลักสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ ซึ่งได้รับการรับรองไว้ใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 29 วรรคสอง ที่บัญญัติว่า บุคคลย่อมไม่ถูกลงโทษก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุด การลาสิกขาในบริบทของพระสงฆ์มิใช่เพียงการเปลี่ยนสถานภาพทางศาสนาเท่านั้น แต่เป็นการตัดขาดจากสมณเพศอย่างถาวร ซึ่งในเชิงหลักการสามารถเปรียบเทียบได้กับการลงโทษประหารชีวิตในระบบกฎหมายอาญา กล่าวคือเป็นการ “ประหารชีวิตจากความเป็นพระ” โดยที่ยังไม่มีการตัดสินทั้งในคดีโลกและคดีธรรม³¹

ประการที่สาม การบังคับใช้มาตรา 29 ในลักษณะดังกล่าวอาจส่งผลกระทบต่อศรัทธาของสาธารณชนและความเป็นธรรมภายในคณะสงฆ์ เนื่องจากพระภิกษุที่ภายหลังได้รับการพิสูจน์ว่าไม่มีความผิดทางอาญา ก็ไม่อาจกลับคืนสู่สมณเพศเดิมได้อีก ส่งผลให้เกิดความเสียหายที่ไม่อาจเยียวยาได้ทั้งในเชิงบุคคลและเชิงสถาบัน³²

จากเหตุผลดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความขัดแย้งระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยมิได้เป็นเพียงปัญหาเชิงทฤษฎี หากแต่เป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ส่งผลกระทบต่อหลักนิติธรรม สิทธิขั้นพื้นฐานและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย งานวิจัยนี้จึงเห็นว่าจำเป็นต้องมีการทบทวนและกำหนดแนวทางบังคับใช้กฎหมายที่สมดุลระหว่างอำนาจของรัฐกับอำนาจทางศาสนา โดยเคารพทั้งหลักพระธรรมวินัยและหลักรัฐธรรมนูญควบคู่กัน

ประเทศไทยเป็นรัฐที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ และพระสงฆ์เป็นผู้ทรงศีลอันควรแก่การเคารพ แต่ในกรณีที่พระภิกษุกระทำความผิดทางอาญา มักเกิดคำถามถึงอำนาจหน้าที่ระหว่างกฎหมายของรัฐกับพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ ทั้งสองระบบมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณาความผิดและลงโทษแตกต่างกัน จึงอาจเกิดความขัดแย้งหรือทับซ้อนในการบังคับใช้ เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนจึงจำเป็นต้องเปรียบเทียบประเด็นสำคัญในเชิงโครงสร้างและหลักการของทั้งสองระบบ ดังตารางต่อไปนี้

²⁸ สุกัญญาณัฐ ออบสิน, ‘ความรับผิดชอบทางอาญาและพระธรรมวินัยของพระภิกษุ: ศึกษากรณี พระภิกษุกระทำความผิดฐานฉ้อโกงทรัพย์’ (วิทยานิพนธ์นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2565) 88-90.

²⁹ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 29.

³⁰ เจษฎา บัวบาล และ วรันทร สิงห์งาม (เชิงอรรถ 21) 5.

³¹ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 29 วรรคสอง.

³² คทาวิธ วีระวงษ์ (เชิงอรรถ 15) 112-114.

ตาราง 1 เปรียบเทียบความขัดแย้งระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในการบังคับใช้กฎหมาย³³

ประเด็นการพิจารณา	กฎหมายอาญา	พระธรรมวินัย
1.ขอบเขตการบังคับใช้	ใช้กับทุกคนในราชอาณาจักร ไม่เว้นแม้แต่พระภิกษุสงฆ์	ใช้เฉพาะกับพระภิกษุและสามเณรในพระพุทธศาสนา
2.ลักษณะความผิด	ความผิดต้องมียุติประจักษ์ภายนอกและภายใน (เช่น เจตนา/ประมาท)	ความผิดแบ่งเป็นอาบัติต่าง ๆ เช่น ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตติย์ ฯลฯ ตามพระวินัย
3.กระบวนการพิจารณา	มีการไต่สวนมูลฟ้องโดยเจ้าหน้าที่รัฐ ตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา	ใช้กระบวนการสงฆ์ เช่น การประชุมสงฆ์ การสวดประกาศโทษ การลงนิคหกรรม
4.บทลงโทษ	จำคุก ปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับ และเมื่อพระภิกษุต้องโทษอาญาต้องสึกทันที	สละสมณเพศ (ปาราชิก), ปริวาสกรรม, ว่ากล่าวตักเตือน ฯลฯ โดยขึ้นกับระดับความผิด
5.เป้าหมายของกฎหมาย	รักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม	รักษาความบริสุทธิ์และศรัทธาของพระสงฆ์และพระศาสนา
6.ปัญหาความขัดแย้ง	บางกรณีผิดกฎหมายอาญาแต่ไม่ผิดพระธรรมวินัย และในทางกลับกัน บางกรณีผิดพระธรรมวินัยแต่ไม่ผิดอาญา	เกิดช่องว่างในการบังคับใช้กฎหมาย และการลงโทษ อาจกระทบต่อความศรัทธาและภาพลักษณ์ของศาสนา

8. การสร้างความสมดุลระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในการบังคับใช้กฎหมาย

การบังคับใช้กฎหมายอาญากับพระสงฆ์เป็นประเด็นละเอียดอ่อนที่เกี่ยวข้องทั้งกับอำนาจของรัฐและศรัทธาของพุทธศาสนิกชน แม้พระสงฆ์จะอยู่ภายใต้กฎหมายเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป แต่ก็ยังต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอันเป็นกรอบจริยธรรมเฉพาะ การบังคับใช้กฎหมายอย่างขาดความเข้าใจในวินัยสงฆ์อาจกระทบต่อเสถียรภาพของคณะสงฆ์ ในขณะที่การปล่อยปละไม่บังคับใช้กฎหมายก็อาจกระทบความยุติธรรมในสังคม ดังนั้นจึงจำเป็นต้องสร้างความสมดุลระหว่างสองระบบนี้อย่างรอบคอบและเหมาะสม โดยแนวทางสร้างความสมดุลระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในการบังคับใช้กฎหมาย มีดังนี้

8.1 การจำแนกขอบเขตอำนาจของกฎหมายอาญาและพระธรรมวินัย

การจำแนกขอบเขตอำนาจของกฎหมายอาญาและพระธรรมวินัยสะท้อนให้เห็นถึงความเหมือนและความแตกต่างเชิงโครงสร้างของระบบการบังคับใช้กฎหมายทั้งสองประเภท โดยกฎหมายอาญาเป็นกฎหมายของรัฐที่ใช้บังคับกับบุคคลทุกคนที่อาศัยอยู่ในราชอาณาจักรไทยโดยไม่เลือกฐานะหรือสถานภาพรวมถึงพระภิกษุสงฆ์ด้วย ทั้งนี้ กฎหมายอาญามีองค์ประกอบความผิดที่ชัดเจน เช่น เจตนาและประมาทและมีกระบวนการไต่สวนและพิจารณาคดีตามประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ซึ่งมุ่งรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม หากพระภิกษุกระทำความผิดอาญาย่อมต้องเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมของรัฐ และในบางกรณีจำเป็นต้องสละสมณเพศก่อนดำเนินคดี

³³ พระมหาอำนาจ อจณฺริยเมธี, ประมาณเลิศ อจณฺริยปัญญากุล และ วรพจน์ วัฒนอมกุล (เชิงอรรถ 27) 70.

ในขณะที่พระธรรมวินัยเป็นกฎหมายภายในของคณะสงฆ์ ใช้บังคับเฉพาะกับพระภิกษุสงฆ์ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักในการรักษาความบริสุทธิ์ ความเป็นระเบียบ และความศักดิ์สิทธิ์ของพระสงฆ์ในฐานะสถาบันทางศาสนา บทบัญญัติทางพระธรรมวินัย เช่น อาบัติปาราชิกในกรณีลักทรัพย์หรือประพฤติดirtyร้ายแรงมิได้มุ่งลงโทษในเชิงอาญา แต่เป็นการตัดสถานภาพความเป็นพระโดยสิ้นเชิง กระบวนการบังคับใช้พระธรรมวินัยดำเนินการผ่านกลไกของคณะสงฆ์และกฎหมายอาญา ซึ่งแตกต่างจากกระบวนการยุติธรรมของรัฐอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในเชิงปรัชญากฎหมาย จะพบว่ากฎหมายอาญาและพระธรรมวินัยมีความสอดคล้องกันในระดับ สมมติสัจจะ กล่าวคือ ทั้งสองระบบต่างทำหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมเพื่อรักษาความสงบสุข ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และลดความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นในสังคมนุชน แต่ในขณะเดียวกัน พระธรรมวินัยยังมีขอบเขตอำนาจที่ลึกซึ้งกว่านั้น โดยมุ่งควบคุมและพัฒนาคนุชนในระดับจิตใจและคุณธรรม เพื่อให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความจริงสูงสุดของชีวิตหรือปรมาตมสัจจะ อันได้แก่ ความหลุดพ้นหรือพระนิพพาน

ดังนั้น ความแตกต่างของขอบเขตอำนาจระหว่างกฎหมายอาญาและพระธรรมวินัยจึงมิได้เป็นเพียงความแตกต่างเชิงกระบวนการหรือสถาบันเท่านั้น หากแต่สะท้อนถึงเป้าหมายสูงสุดที่ต่างระดับกันของกฎหมายทั้งสองระบบ ซึ่งเมื่อขาดการทำความเข้าใจในมิตินี้ดังกล่าว อาจนำไปสู่ช่องว่างหรือความขัดแย้งในการบังคับใช้กฎหมายต่อพระภิกษุสงฆ์ในทางปฏิบัติ³⁴

8.2 กลไกความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐกับคณะสงฆ์ในการรักษากฎหมายและพระธรรมวินัย

กลไกความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐกับคณะสงฆ์ในการรักษากฎหมายและพระธรรมวินัยสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างรัฐกับสถาบันศาสนาในบริบทสังคมไทย ซึ่งมีได้แยกขาดออกจากกันโดยสิ้นเชิง หากแต่ดำเนินไปในลักษณะของการสนับสนุน ประสานงาน และกำกับดูแลซึ่งกันและกันผ่านกรอบกฎหมายและนโยบายของรัฐ โดยคณะสงฆ์มีมหาเถรสมาคมเป็นองค์กรปกครองสูงสุด ขณะที่รัฐทำหน้าที่สนับสนุนและควบคุมการบริหารกิจการคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505

ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ดังกล่าว มาตรา 13 ได้กำหนดให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นสำนักงานเลขาธิการของมหาเถรสมาคม และให้ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติทำหน้าที่เป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทของภาครัฐ ในการเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงการดำเนินงานระหว่างระบบกฎหมายของรัฐกับระบบพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ โดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีฐานะทางกฎหมายเทียบเท่ากรม ทำหน้าที่สนับสนุนอำนวยความสะดวก และประสานงานด้านการรักษาพระธรรมวินัยควบคู่ไปกับการบังคับใช้กฎหมายของรัฐอย่างเป็นระบบ³⁵

นอกจากนี้ กลไกความร่วมมือดังกล่าวยังปรากฏในเชิงนโยบายสาธารณะผ่านโครงการและกิจกรรมร่วมระหว่างรัฐ คณะสงฆ์ และชุมชน เช่น โครงการ “วัด ประชา รัฐ สร้างสุข” และการจัดตั้ง ศูนย์ประสานงานฝ่ายสาธารณสงเคราะห์ประจำจังหวัด ซึ่งมีเป้าหมายในการบูรณาการบทบาทของวัด ชุมชน และหน่วยงานรัฐ ในการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืนรวมถึงการลงนามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่างมหาเถรสมาคมกับหน่วยงานของรัฐและภาคเอกชน เพื่อส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาการพัฒนาคุณธรรม และการแก้ไขปัญหาสังคมในระดับพื้นที่

³⁴ พระมหาอำนาจ อจฺฉริยเมธี, ประมาณเลิศ อจฺฉริยปัญญากุล และ วรพจน์ วัฒนกุล (เชิงอรรถ 27) 70.

³⁵ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 13.

ในเชิงคุณค่าและการป้องกันปัญหาทางอาญาทั่วโลกความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ยังสะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนผ่านโครงการ “หมู่บ้านรักษาศีล 5” ซึ่งเป็นนโยบายเชิงคุณธรรมที่มุ่งรณรงค์ให้พุทธศาสนิกชนประพฤติปฏิบัติตามหลักศีล 5 อันเป็นหลักพื้นฐานของพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาในเชิงกฎหมาย จะพบว่าการรักษาศีล 5 มีความสอดคล้องกับหลักการของกฎหมายอาญาโดยปริยาย กล่าวคือ การไม่ฆ่าสัตว์ย่อมสอดคล้องกับการไม่กระทำความผิดเกี่ยวกับชีวิตและร่างกาย การไม่ลักทรัพย์ย่อมสอดคล้องกับการไม่กระทำความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน การไม่ประพฤติผิดในกามย่อมลดการกระทำความผิดเกี่ยวกับเพศ การไม่กล่าวเท็จย่อมสอดคล้องกับการไม่กระทำความผิดฐานหมิ่นประมาท หรือความผิดตามพระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ และการไม่ดื่มสุราย่อมช่วยลดโอกาสในการกระทำความผิดทางอาญาในทุกฐาน เนื่องจากการขาดสติเป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่การก่ออาชญากรรม

ดังนั้น กลไกความร่วมมือระหว่างองค์กรภาครัฐกับคณะสงฆ์จึงมิได้จำกัดอยู่เพียงการบังคับใช้กฎหมายหรือพระธรรมวินัยในเชิงโครงสร้างเท่านั้น หากแต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกเชิงป้องกัน โดยใช้หลักศีลธรรมและคุณธรรมเป็นฐาน ซึ่งช่วยลดภาระของกระบวนการยุติธรรมทางอาญา และเสริมสร้างความสอดคล้องระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในบริบทสังคมไทยอย่างเป็นรูปธรรม

8.3 การอ้างอิงหลักกฎหมายร่วมกับหลักพระวินัยในการบังคับใช้กฎหมาย

พระภิกษุสงฆ์ในฐานะบุคคลผู้มีสัญชาติและพำนักอยู่ในราชอาณาจักรไทยย่อมอยู่ภายใต้บังคับของกฎหมายอาญาเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป โดยไม่มีข้อยกเว้นในเชิงสถานะบุคคล เมื่อมีการกระทำที่เข้าข่ายความผิดทางอาญา เจ้าหน้าที่ของรัฐและศาลยุติธรรมย่อมมีหน้าที่ต้องดำเนินการตามกระบวนการยุติธรรมทางอาญาอย่างเคร่งครัด ทั้งนี้เป็นการบังคับใช้กฎหมายในระดับสมมติสัจจะ เพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยของสังคมโดยรวม

ขณะเดียวกัน พระธรรมวินัยเป็นระบบกฎหมายภายในของคณะสงฆ์ซึ่งใช้บังคับเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการรักษาความบริสุทธิ์ ความเป็นระเบียบ และความศรัทธาของสถาบันสงฆ์ บทลงโทษตามพระธรรมวินัย เช่น อาบัติปาราชิก ซึ่งส่งผลให้ต้องสละสมณเพศถือเป็นกลไกควบคุมทางศีลธรรมและจิตใจในระดับปรมัตถสัจจะ อันแตกต่างจากบทลงโทษทางอาญาที่มุ่งคุ้มครองสังคมภายนอก

ในทางหลักการ หากกรณีใดเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องเฉพาะพระธรรมวินัย เช่น การกระทำอาบัติเบาหรืออาบัติที่ไม่เกี่ยวข้องกับกฎหมายอาญา ย่อมเป็นอำนาจหน้าที่ของคณะสงฆ์ในการพิจารณาและจัดการตามกระบวนการสงฆ์โดยตรง ในทำนองเดียวกันหากเป็นกรณีที่เป็นความผิดทางอาญาโดยไม่กระทบต่อสถานะสมณเพศหรือพระวินัยโดยตรง ก็เป็นหน้าที่ของฝ่ายบ้านเมืองที่จะดำเนินการตามกฎหมายของรัฐ

อย่างไรก็ตาม ปัญหาสำคัญเกิดขึ้นในกรณีที่การกระทำของพระภิกษุเข้าข่ายทั้งความผิดทางอาญาและความผิดตามพระธรรมวินัยพร้อมกัน ซึ่งจำเป็นต้องอาศัยการวินิจฉัยตามหลักกฎหมายของรัฐและหลักพระธรรมวินัยควบคู่กันไป ตัวอย่างที่ชัดเจนคือ การดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุสงฆ์ตามมาตรา 29 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ซึ่งกำหนดให้เมื่อพระภิกษุถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาญาในบางกรณี พนักงานสอบสวนมีอำนาจให้พระภิกษุสละสมณเพศก่อนเข้าสู่กระบวนการดำเนินคดี³⁶

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาในทางปฏิบัติ คือ เจ้าหน้าที่ของรัฐมักวินิจฉัยและบังคับใช้มาตรา 29 โดยอาศัยเพียงหลักกฎหมายของรัฐเป็นสำคัญ โดยมิได้พิจารณาหลักพระธรรมวินัยควบคู่กันไปว่าการกระทำดังกล่าวเข้าข่ายอาบัติระดับใด และสมควรต้องสละสมณเพศตามพระวินัยหรือไม่ ส่งผลให้เกิดการบังคับ

³⁶ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 29.

ให้พระภิกษุลาสิกขาตั้งแต่ชั้นพนักงานสอบสวน แม้ในบางกรณีความผิดตามพระธรรมวินัยจะไม่ถึงขั้นปาราชิก การดำเนินการในลักษณะดังกล่าวจึงก่อให้เกิดปัญหาทั้งในเชิงกฎหมาย ศาสนา และสิทธิเสรีภาพของบุคคล

นอกจากนี้ การวินิจฉัยกรณีที่เกี่ยวข้องกับพระภิกษุสงฆ์ควรคำนึงถึงจารีตของคณะสงฆ์ไทย ประกอบด้วย โดยจารีตดังกล่าวสะท้อนแนวปฏิบัติที่สั่งสมมาอย่างยาวนานในการจัดการกับความผิดของพระภิกษุ เช่น การให้คณะสงฆ์พิจารณาทางพระวินัยก่อน หรือการรอผลการพิจารณาทางคฤธรรมควบคู่กับคดีโลกจารีตเหล่านี้มิได้ขัดต่อหลักนิติธรรม หากแต่เป็นกลไกที่ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างอำนาจรัฐกับอำนาจศาสนา

ดังนั้น การอ้างอิงและบังคับใช้กฎหมายในกรณีพระภิกษุกระทำความผิดจึงควรยึดหลักการวินิจฉัยควบคู่กันระหว่างกฎหมายอาญา พระธรรมวินัยและจารีตคณะสงฆ์ไทยเพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างรอบด้านเป็นธรรม และไม่กระทบต่อศักดิ์ศรีของสถาบันสงฆ์ ตลอดจนสอดคล้องกับหลักนิติธรรมและเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ³⁷

8.4 การสร้างแนวทางปฏิบัติเชิงนโยบายในระดับชาติเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติว่าด้วยการดำเนินคดีกับพระสงฆ์

การสร้างแนวทางปฏิบัติเชิงนโยบายในระดับชาติเกี่ยวกับการดำเนินคดีกับพระสงฆ์มีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการสร้างความสมดุลระหว่างการบังคับใช้กฎหมายอาญาของรัฐกับการคุ้มครองพระธรรมวินัยของคณะสงฆ์ ทั้งนี้ เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์มีสถานะพิเศษในสังคมไทย คือเป็นทั้งบุคคลตามกฎหมายของรัฐ และเป็นสมาชิกของสถาบันศาสนาที่มีระบับวินัยเฉพาะตน

แม้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม โดยเฉพาะมาตรา 29 จะกำหนดอำนาจหน้าที่ของพนักงานสอบสวนในการดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุไว้อย่างชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติพบว่าการใช้ดุลพินิจตามบทบัญญัติดังกล่าวมักเป็นการวินิจฉัยฝ่ายเดียวโดยเจ้าหน้าที่ตำรวจ ซึ่งอาศัยหลักกฎหมายของรัฐเป็นสำคัญ โดยมิได้มีแนวทางปฏิบัติที่กำหนดให้ต้องพิจารณาหลักพระธรรมวินัยหรือประสานกับองค์กรปกครองคณะสงฆ์อย่างเป็นระบบ ส่งผลให้เกิดปัญหาการบังคับให้พระภิกษุลาสิกขาตั้งแต่ชั้นพนักงานสอบสวน แม้ความผิดนั้นตามพระธรรมวินัยอาจไม่ถึงขั้นต้องสละสมณเพศ³⁸

จากปัญหาดังกล่าว งานวิจัยนี้เห็นว่า ควรมีการกำหนด “แนวทางปฏิบัติเชิงนโยบายระดับชาติ” สำหรับการดำเนินคดีอาญากับพระสงฆ์ โดยเปลี่ยนจากการใช้อำนาจของหน่วยงานฝ่ายเดียวไปสู่การดำเนินการในลักษณะ “กลไกร่วมหลายฝ่าย” อันประกอบด้วย (1) พนักงานสอบสวนในฐานะผู้บังคับใช้กฎหมายอาญา (2) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งมีฐานะเป็นสำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคมตามมาตรา 13 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และ (3) ผู้แทนของมหาเถรสมาคมในฐานะองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์

กลไกดังกล่าวจะทำหน้าที่ร่วมกันในการพิจารณาว่า การกระทำที่ถูกกล่าวหา นั้นเข้าข่ายความผิดทางอาญาประเภทใด มีความเกี่ยวข้องหรือกระทบต่อพระธรรมวินัยในระดับใดและสมควรต้องดำเนินการให้สละสมณเพศในขั้นตอนไหน เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างรอบคอบเป็นธรรมและไม่ละเมิดหลักนิติธรรมตลอดจนไม่ขัดต่อหลักพระธรรมวินัยและจารีตของคณะสงฆ์ไทย

³⁷ พระปลัดศานิตย์ นิจจงค์โม (พงษ์จตุรา), ‘การบังคับใช้มาตรการทางกฎหมายกับการวินิจฉัยกรณีพระภิกษุต้องหาว่ากระทำความผิดอาญาบนฐานพระวินัยบัญญัติ’ (2567) 9(12) Journal of Roi Kaensarn Academi 1601, 1620–1623.

³⁸ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 มาตรา 29.

นอกจากนี้ แนวทางปฏิบัติเชิงนโยบายดังกล่าวยังควรกำหนดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจนเกี่ยวกับลำดับขั้นตอนในการดำเนินคดี เช่น การแยกระหว่างกรณีความผิดซึ่งหน้าและกรณีที่ยังอยู่ในชั้นสอบสวนการกำหนดแนวปฏิบัติในการประสานงานก่อนการลาสิกขา และการคุ้มครองสิทธิของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา ทั้งนี้ เพื่อป้องกันการลงโทษที่มีลักษณะเป็นการ “ตัดสินล่วงหน้า” ก่อนมีคำพิพากษาถึงที่สุดทั้งในคดีโลกและคดีธรรม

กล่าวโดยสรุป การสร้างแนวทางปฏิบัติเชิงนโยบายในระดับชาติเกี่ยวกับการดำเนินคดีกับพระสงฆ์ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างหลายฝ่าย จะช่วยรักษาไว้ซึ่งพระธรรมวินัย ควบคู่กับการคุ้มครองหลักนิติธรรม และสิทธิของบุคคล อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อพระพุทธศาสนา ความศรัทธาของประชาชนและความสงบเรียบร้อยของสังคมไทยโดยรวม

8.5 การให้ความรู้แก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ที่บังคับใช้กฎหมายแก่พระสงฆ์

การให้ความรู้แก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ที่บังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับสถานะของพระสงฆ์ของกฎหมายอาญาและขอบเขตการบังคับใช้พระธรรมวินัยเป็นกลไกสำคัญในการลดความเข้าใจคลาดเคลื่อนและป้องกันความขัดแย้งในการบังคับใช้กฎหมายในสังคมไทย งานวิจัยพบว่าปัญหาสำคัญประการหนึ่งมิได้เกิดจากตัวบทกฎหมายหรือพระธรรมวินัยโดยตรง หากแต่เกิดจากการขาดความรู้ความเข้าใจอย่างเป็นระบบของทั้งประชาชนทั่วไปและเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินคดีกับพระสงฆ์³⁹

ในทางหลักการ พระสงฆ์เป็นบุคคลที่อยู่ภายใต้กฎหมายอาญาของรัฐเช่นเดียวกับประชาชนทั่วไป ขณะเดียวกันก็อยู่ภายใต้พระธรรมวินัยซึ่งเป็นระบบวินัยภายในของคณะสงฆ์ที่มีหลักเกณฑ์และบทลงโทษเฉพาะตน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การลาสิกขาเป็นบทลงโทษทางพระธรรมวินัยที่ใช้เฉพาะกรณีความผิดฐานอาบัติปาราชิกเท่านั้น มิใช่ผลที่ต้องเกิดขึ้นโดยอัตโนมัติจากการกระทำผิดอาญาทุกกรณี อย่างไรก็ตาม ในสังคมไทยปัจจุบันยังพบว่าประชาชนจำนวนมากรวมถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐบางส่วนมีความเข้าใจว่าการที่พระภิกษุกระทำความผิดไม่ว่ากรณีใดก็ตามย่อมต้องถูกบังคับให้ลาสิกขาเสมอ

ความเข้าใจดังกล่าวส่งผลให้เกิด “แรงกดดันทางสังคม” และ “กระแสการลงโทษล่วงหน้า” โดยอาศัยความคิดเห็นสาธารณะมากกว่าหลักพระธรรมวินัยและหลักนิติธรรม ซึ่งอาจนำไปสู่การละเมิดสิทธิของพระภิกษุผู้ถูกกล่าวหา และบั่นทอนความศรัทธาในกระบวนการยุติธรรมทั้งทางโลกและทางธรรม ในหลายกรณี การเรียกร้องให้ลาสิกขาเกิดขึ้นโดยไม่คำนึงว่าความผิดนั้นตามพระธรรมวินัยถึงขั้นต้องขาดจากสมณเพศหรือไม่

ดังนั้น หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด ควรมีบทบาทเชิงรุกในการเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนเกี่ยวกับหลักพระธรรมวินัยอย่างถูกต้อง เช่น การจำแนกประเภทอาบัติ การอธิบายว่ากรณีใดบ้างที่พระภิกษุต้องลาสิกขา และกรณีใดที่สามารถดำรงสมณเพศต่อไปได้แม้จะอยู่ในกระบวนการทางกฎหมายอาญา เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องและลดการตัดสินเชิงอารมณ์ของสังคม

ในขณะเดียวกันควรมีการจัดอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่ผู้บังคับใช้กฎหมาย ได้แก่ พนักงานสอบสวน อัยการ และผู้พิพากษา เกี่ยวกับหลักพระธรรมวินัย จารีตคณะสงฆ์ และกฎหมายคณะสงฆ์ เพื่อให้การใช้ดุลพินิจเป็นไปอย่างรอบคอบและสอดคล้องกับบริบททางศาสนา ทั้งนี้ เนื่องจากคณะสงฆ์ไทย

³⁹ พระมหาปฤษฎร คำมา และคณะ, ‘การพัฒนาความยุติธรรมที่เกี่ยวข้องกับกฎหมายว่าด้วยวินัยสงฆ์ไทย’ (2564) 5(2) Interdisciplinary Management Journal 73.

ยึดถือหลักสำคัญ 3 ประการในการดำรงอยู่และการปกครองตนเอง ได้แก่ (1) พระธรรมวินัย (2) จารัตคณะสงฆ์ และ (3) กฎหมาย ทั้งในส่วนของกฎหมายสงฆ์และกฎหมายบ้านเมือง

กล่าวโดยสรุปการให้ความรู้แก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องอย่างเป็นระบบจะช่วยสร้างความเข้าใจร่วมกันระหว่างรัฐคณะสงฆ์และสังคมลดความขัดแย้งในการบังคับใช้กฎหมายและส่งเสริมให้การดำเนินคดีกับพระสงฆ์เป็นไปอย่างเป็นธรรมสอดคล้องทั้งหลักนิติธรรม พระธรรมวินัยและคุณค่าทางสังคมของพระพุทธศาสนาในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

8.6 แนวทางสร้างความสมดุลระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในการบังคับใช้กฎหมาย

การสร้างสมดุลระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยในการบังคับใช้กฎหมายแก่พระภิกษุ จำเป็นต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจของรัฐกับระบบการปกครองและวินัยของคณะสงฆ์ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างเหมาะสมและไม่เกิดความซ้ำซ้อนหรือความขัดแย้งระหว่างกระบวนการทั้งสองระบบ โดยสามารถกำหนดแนวทางสำคัญได้ 5 ประการ ได้แก่

ประการแรก การจำแนกขอบเขตอำนาจของกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยให้ชัดเจน โดยแยกบทบาทและอำนาจหน้าที่ของรัฐออกจากกระบวนการพิจารณาตามพระธรรมวินัย เพื่อช่วยลดความทับซ้อนของอำนาจและความขัดแย้งในการพิจารณาความผิดของพระภิกษุ

ประการที่สอง การสร้างกลไกความร่วมมือระหว่างรัฐกับคณะสงฆ์ โดยควรกำหนดแนวทางหรือกระบวนการประสานงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานของรัฐและองค์กรปกครองคณะสงฆ์ โดยเฉพาะเมื่อมีความจำเป็นต้องดำเนินคดีอาญากับพระภิกษุ เพื่อให้การดำเนินการตามกฎหมายและการดำเนินการทางพระธรรมวินัยสามารถดำเนินไปอย่างเป็นระบบและลดปัญหาความขัดแย้งระหว่างองค์กรที่เกี่ยวข้อง

ประการที่สาม การยึดหลักนิติธรรมควบคู่กับหลักพระธรรมวินัย กล่าวคือ การดำเนินการต่อพระภิกษุควรคำนึงถึงสิทธิ กระบวนการยุติธรรม และหลักประกันความเป็นธรรมตามกฎหมาย ขณะเดียวกันก็ต้องให้ความสำคัญกับหลักเกณฑ์และกระบวนการตามพระธรรมวินัย เพื่อให้การพิจารณาและการบังคับใช้กฎหมายได้รับการยอมรับทั้งในมิติของกฎหมายบ้านเมืองและมิติของพระพุทธศาสนา

ประการที่สี่ การกำหนดแนวทางปฏิบัติเชิงนโยบายในระดับชาติ โดยควรมีแนวทางกลางเกี่ยวกับการดำเนินคดีกับพระภิกษุที่หน่วยงานของรัฐและองค์กรคณะสงฆ์สามารถนำไปใช้เป็นมาตรฐานเดียวกัน อันจะช่วยลดความแตกต่างในการตีความและการปฏิบัติของแต่ละหน่วยงาน ตลอดจนทำให้กระบวนการบังคับใช้กฎหมายมีความชัดเจนและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน

ประการที่ห้า การส่งเสริมความรู้และความเข้าใจแก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐ เกี่ยวกับขอบเขต บทบาท และความสัมพันธ์ระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัย เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถแยกแยะกระบวนการทางกฎหมายออกจากกระบวนการทางพระธรรมวินัยได้อย่างถูกต้อง และนำไปสู่การบังคับใช้กฎหมายที่เหมาะสมกับสถานะและบริบทของพระภิกษุ⁴⁰

แนวทางทั้งห้าประการดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นว่า การสร้างความสมดุลระหว่างกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัยมิใช่การให้น้ำหนักแก่ระบบใดระบบหนึ่งเหนืออีกระบบหนึ่ง แต่เป็นการกำหนดขอบเขตและกลไกการดำเนินงานของทั้งสองระบบให้สามารถประสานกันได้อย่างเหมาะสม โดยยังคงหลักนิติธรรม ความเป็นธรรม และหลักพระธรรมวินัยเป็นฐานสำคัญของการพิจารณา ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินการต่อพระภิกษุที่

⁴⁰ พระมหาอำนาจ อัจฉริยะเมธี, ประมาณเลิศ อัชฉริยะปัญญากุล และ วรพจน์ ถนอมกุล (เชิงอรรถ 27) 66–76.

เกี่ยวข้องกับความผิดอาญามีความชัดเจน เป็นระบบ และได้รับการยอมรับทั้งในทางกฎหมายและทางพระพุทธศาสนา

9. กรณีศึกษาพระภิกษุล่วงละเมิดทางเพศ การเปรียบเทียบบทลงโทษตามกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัย

ปัญหาการล่วงละเมิดทางเพศโดยพระภิกษุเป็นประเด็นที่ส่งผลกระทบอย่างรุนแรงต่อความศรัทธาของประชาชนที่มีต่อสถาบันพระพุทธศาสนา ตลอดจนกระทบต่อหลักความยุติธรรมและความสงบเรียบร้อยของสังคมในภาพรวม กรณีดังกล่าวมิได้เป็นเพียงประเด็นทางศีลธรรมเท่านั้น หากยังเกี่ยวข้อง กับการบังคับใช้กฎหมายอาญาและกฎเกณฑ์ภายในของคณะสงฆ์ซึ่งมีระบบและเป้าหมายที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ บทความนี้มุ่งวิเคราะห์และเปรียบเทียบองค์ประกอบความผิดเกี่ยวกับเพศและบทลงโทษที่กำหนดไว้ในกฎหมายอาญาไทยกับพระธรรมวินัย โดยใช้กรณีพระภิกษุกระทำความผิดทางเพศเป็นกรณีศึกษา เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความสอดคล้องและความแตกต่างระหว่างระบบกฎหมายทั้งสอง

9.1 ความผิดเกี่ยวกับเพศตามกฎหมายอาญาไทย

กฎหมายอาญาไทยกำหนดให้การล่วงละเมิดทางเพศเป็นความผิดอาญาร้ายแรง โดยเฉพาะความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเราและความผิดฐานกระทำอนาจาร ซึ่งบัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 276 และมาตรา 278–285 ความผิดดังกล่าวมีลักษณะเป็นการละเมิดสิทธิในร่างกาย เสรีภาพและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้เสียหาย โดยมีบทลงโทษตั้งแต่จำคุกเป็นระยะเวลานานจนถึงจำคุก ตลอดชีวิต ทั้งนี้ การดำเนินคดีต้องเป็นไปตามกระบวนการยุติธรรม โดยยึดหลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ที่มีการสืบพยานตรวจสอบพยานหลักฐาน และเปิดโอกาสให้จำเลยต่อสู้คดีอย่างเป็นธรรม⁴¹

ในกรณีที่ผู้กระทำความผิดเป็นพระภิกษุ หากศาลมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่ามีความผิดจะต้องสละสมณเพศก่อนเข้ารับโทษจำคุก และหากยังมีได้ลาสิกขา ก็ถือว่าขาดจากความเป็นพระโดยอัตโนมัติตามระเบียบของกรมราชทัณฑ์⁴²

9.2 ความผิดเกี่ยวกับเพศตามพระธรรมวินัย

ในทางพระธรรมวินัย การล่วงละเมิดทางเพศถือเป็นการละเมิดศีลชั้นร้ายแรง โดยมีการจัดลำดับความผิดไว้อย่างชัดเจน ความผิดสูงสุดคือ ปาราชิกข้อที่ 1 (เสพเมถุน) ซึ่งกำหนดว่าพระภิกษุที่เสพเมถุนไม่ว่ากับบุคคลใด ถือว่าขาดจากความเป็นพระโดยทันทีและไม่อาจบวชใหม่ได้ตลอดชีวิต โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการไต่สวนในลักษณะเดียวกับกฎหมายอาญา

นอกจากนี้ ยังมีความผิดระดับรองลงมา ได้แก่ อาบัติสังฆาติเสส ซึ่งครอบคลุมการกระทำที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเพศที่ยังไม่ถึงขั้นเสพเมถุน เช่น การต้องร่างกายด้วยเจตนากำหนด การพุดจาหรือแสดงพฤติกรรมทางเพศอย่างชัดแจ้ง ความผิดประเพณีนี้ถือเป็นความผิดร้ายแรงทางวินัยสงฆ์ และอาจนำไปสู่การสละสมณเพศตามคำวินิจฉัยของคณะสงฆ์

9.3 การเปรียบเทียบองค์ประกอบความผิดในสองระบบ

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบความผิดเกี่ยวกับเพศในทั้งสองระบบ พบว่ามีความสอดคล้องกันในเชิงโครงสร้าง กล่าวคือ ต่างให้ความสำคัญกับองค์ประกอบภายนอก ได้แก่ การกระทำที่ปรากฏเป็นรูปธรรม

⁴¹ ประมวลกฎหมายอาญา มาตรา 276 และมาตรา 278–285.

⁴² ยุทธศักดิ์ ริมมะเอ็จ (เชิงอรรถ 12) 49–67.

และองค์ประกอบภายใน ได้แก่ เจตนาของผู้กระทำ โดยถือว่าการกระทำโดยเจตนาเป็นหัวใจสำคัญของความผิด อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างสำคัญอยู่ที่กรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของกฎหมาย

กฎหมายอาญาให้ความสำคัญกับการคุ้มครองผู้เสียหายและความสงบเรียบร้อยของสังคม จึงเน้นการพิสูจน์การละเมิดสิทธิและความยินยอมของผู้เสียหาย ขณะที่พระธรรมวินัยมุ่งรักษาความบริสุทธิ์ของสมณเพศเป็นหลักจึงพิจารณาความผิดจากพฤติกรรมและสภาพจิตของพระภิกษุ โดยไม่คำนึงถึงความยินยอมหรือไม่ยินยอมของคู่กรณี

9.4 การเปรียบเทียบบทลงโทษและความสอดคล้องของความผิด

เมื่อเปรียบเทียบบทลงโทษ พบว่า ความผิดฐานกระทำอนาจารตามกฎหมายอาญามีลักษณะใกล้เคียงกับอาบัติสังฆาติเสสในทางพระธรรมวินัย เนื่องจากการล่วงละเมิดทางเพศที่ยังไม่ถึงขั้นรุนแรงที่สุด อย่างไรก็ตาม พระธรรมวินัยมีความเคร่งครัดมากกว่า เนื่องจากการกระทำจะไม่เข้าข่ายความผิดอาญา ก็ยังอาจเป็นความผิดร้ายแรงทางวินัยสงฆ์ได้ ในส่วนของความผิดฐานข่มขืนกระทำชำเราตามกฎหมายอาญา เมื่อเปรียบเทียบกับปาราชิกข้อเสพเมถุนพบว่ามี ความแตกต่างเชิงแนวคิดอย่างชัดเจน กล่าวคือ ปาราชิกมิได้พิจารณาจากการใช้กำลังหรือการขาดความยินยอม แต่ถือเอาการฝ่าฝืนศีลขั้นสูงสุดของสมณเพศเป็นสาระสำคัญ ดังนั้น การเสพเมถุนโดยสมัครใจอาจไม่เป็นความผิดอาญา แต่เป็นความผิดสูงสุดในทางพระธรรมวินัยโดยเด็ดขาด⁴³

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบ พบว่าการบังคับใช้กฎหมายอาญาและพระธรรมวินัยมีเป้าหมายและกระบวนการที่แตกต่างกัน แต่ต่างก็มีบทบาทสำคัญในการจัดการกับปัญหาพระภิกษุล่วงละเมิดทางเพศ การประสานงานระหว่างสองระบบกฎหมายให้มีความชัดเจนและสอดคล้องกันมากยิ่งขึ้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อรักษาความศรัทธาของสังคมต่อสถาบันสงฆ์ ควบคู่กับการคุ้มครองสิทธิของผู้เสียหายและหลักความยุติธรรมในสังคมไทย

ดังนั้น การดำเนินคดีในกรณีพระภิกษุล่วงละเมิดทางเพศจึงควรอาศัยการพิจารณาควบคู่กันทั้งกฎหมายอาญา พระธรรมวินัย และกฎหมายคณะสงฆ์ เพื่อให้การลงโทษมีความเหมาะสมเป็นธรรม และรักษาทั้งหลักนิติธรรมและความมั่นคงของพระพุทธศาสนาในสังคมไทย

10. กรณีศึกษาพระภิกษุมีความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ การเปรียบเทียบบทลงโทษตามกฎหมายอาญากับพระธรรมวินัย

กรณีพระภิกษุกระทำความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ เช่น การลักทรัพย์ ยักยอก นื้อโกง หรือรับของโจรเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อทั้งระบบกฎหมายของรัฐและความศรัทธาของประชาชนต่อสถาบันสงฆ์ ความผิดลักษณะดังกล่าวไม่เพียงแต่เป็นการละเมิดกฎหมายอาญา หากยังเป็นการฝ่าฝืนพระธรรมวินัยซึ่งถือเป็นหลักเกณฑ์สำคัญในการดำรงอยู่ของสมณเพศ บทความนี้มุ่งวิเคราะห์และเปรียบเทียบองค์ประกอบความผิดและบทลงโทษในกรณีพระภิกษุกระทำความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ ระหว่างกฎหมายอาญาไทยกับพระธรรมวินัย เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างเชิงโครงสร้าง แนวคิด และเป้าหมายของการลงโทษในสองระบบกฎหมาย

10.1 ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ตามกฎหมายอาญาไทย

กฎหมายอาญาไทยกำหนดความผิดเกี่ยวกับทรัพย์ไว้อย่างเป็นระบบ อาทิ ความผิดฐานลักทรัพย์ ยักยอก นื้อโกง หรือรับของโจร โดยมุ่งคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินของบุคคลและรักษาความสงบเรียบร้อย

⁴³ พระมหาชนบ สหายปญญ, พระมหาสุรารุท ฑาณโสภณ และ พระจาดรงค์ อาจารย์สุโ (เชิงอรรถ 24) 100–111.

ทางเศรษฐกิจของสังคม การดำเนินคดีต้องเป็นไปตามกระบวนการยุติธรรมทั่วไป มีการสอบสวน สืบพยาน และพิจารณาคดีโดยศาลภายใต้หลักสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์

ในทางปฏิบัติ เมื่อผู้ถูกกล่าวหาเป็นพระภิกษุ มักมีการลาสิกขา ก่อนเข้าสู่กระบวนการพิจารณาคดี เพื่อให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างโปร่งใสและไม่กระทบต่อภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนา⁴⁴ อย่างไรก็ตาม การลาสิกขา ดังกล่าว มิได้ตัดสิทธิหรือหน้าที่ในการรับโทษทางอาญาหากศาลพิพากษาว่ามีความผิด

10.2 ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินตามพระธรรมวินัย

ในทางพระธรรมวินัย ความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินถูกจัดลำดับความร้ายแรงไว้อย่างชัดเจน โดยมีตั้งแต่อาบัติเบาไปจนถึงอาบัติร้ายแรงที่สุด คือ ปาราชิกข้อที่สอง (อทินนาทาน) ซึ่งหมายถึงการลักทรัพย์ของผู้อื่นโดยเจตนา หากพระภิกษุรูปใดกระทำความผิดเข้าข่ายอทินนาทาน และมีพยานหลักฐานหรือยอมรับสารภาพ จะถือว่าขาดจากความเป็นพระโดยอัตโนมัติ ไม่ต้องรอลงอาญาจากศาลของรัฐ

อย่างไรก็ตาม พระธรรมวินัยให้ความสำคัญกับ เจตนาและลักษณะการได้ทรัพย์สินเป็นสำคัญ หากเป็นการรับทรัพย์สินโดยสมัครใจจากญาติโยมโดยไม่มีการหลอกลวงหรือเจตนาทุจริต อาจไม่ถึงขั้นเป็นอาบัติปาราชิก แต่หากมีการพูดเท็จปกปิดข้อเท็จจริง หรือใช้กลอุบายเพื่อให้ได้ทรัพย์สินมาอาจเข้าข่ายอาบัติร้ายแรงตามพระวินัย⁴⁵

10.3 การเปรียบเทียบองค์ประกอบความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน

เมื่อพิจารณาองค์ประกอบความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินในทั้งสองระบบ พบว่ามีความสอดคล้องกันในเชิงโครงสร้าง กล่าวคือ ต่างให้ความสำคัญกับองค์ประกอบภายนอกและองค์ประกอบภายในของการกระทำ ความผิด

ในด้านองค์ประกอบภายนอก ทั้งกฎหมายอาญาและพระธรรมวินัยต่างพิจารณาจากการกระทำที่ปรากฏเป็นรูปธรรม เช่น การเอาทรัพย์สินของผู้อื่นไปโดยมิชอบ การครอบครองทรัพย์สินที่ได้มาโดยทุจริตหรือการรับของโจรโดยสามารถพิสูจน์ได้จากพฤติการณ์และพยานหลักฐาน

ในด้านองค์ประกอบภายใน ทั้งสองระบบต่างถือเอา “เจตนา” เป็นสาระสำคัญ กล่าวคือ หากไม่มีเจตนาทุจริต การกระทำอาจไม่เป็นความผิด หรือเป็นความผิดในระดับที่เบากว่า อย่างไรก็ตาม พระธรรมวินัยให้ความสำคัญกับความบริสุทธิ์ทางจิตใจของพระภิกษุเป็นพิเศษ แม้การกระทำจะไม่ถึงขั้นเป็นความผิดอาญา ก็อาจถือเป็นอาบัติทางวินัยได้ หากแสดงถึงความโลภหรือความไม่สำรวม

10.4 การเปรียบเทียบบทลงโทษในความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน

ในเชิงบทลงโทษ พบว่าพระธรรมวินัยมีระบบการลงโทษที่ละเอียดและครอบคลุมตั้งแต่อาบัติปาจิตตีย์ ซึ่งเป็นความผิดเล็กน้อย ไปจนถึงอาบัติปาราชิก ซึ่งเป็นความผิดสูงสุดและมีผลให้สิ้นสุดสถานะสมณเพศโดยทันที ขณะที่กฎหมายอาญาไทยกำหนดโทษในรูปแบบการจำคุก ปรับหรือทั้งจำทั้งปรับ โดยพิจารณาจากมูลค่าทรัพย์สิน พฤติการณ์ และความเสียหายที่เกิดขึ้น

งานวิจัยของพระมหาอำนาจ อจฺฉริยเมธี และคณะ (2566) ชี้ให้เห็นว่า ในหลายกรณี แม้พระภิกษุยังไม่ถูกศาลพิพากษาว่ามีความผิด แต่เมื่อคณะสงฆ์ตรวจสอบแล้วพบว่าการฝ่าฝืนพระธรรมวินัยก็สามารถ

⁴⁴ เจษฎา บัวบาล และ วรันทร์ สิงห์งาม (เชิงอรรถ 30) 1–18.

⁴⁵ สุกัญญาณัฐ อบสิน (เชิงอรรถ 28) 88–90.

มีคำสั่งให้สละสมณเพศก่อนการตัดสินของศาลได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างเชิงโครงสร้างระหว่างกระบวนการทางโลกกับกระบวนการทางสงฆ์⁴⁶

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบ พบว่าแม้กฎหมายอาญาไทยและพระธรรมวินัยจะมีโครงสร้างองค์ประกอบความผิดที่คล้ายคลึงกัน แต่มีเป้าหมายของการลงโทษที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน กล่าวคือ กฎหมายอาญามุ่งคุ้มครองทรัพย์สินและความสงบเรียบร้อยของสังคม ขณะที่พระธรรมวินัยมุ่งรักษาความบริสุทธิ์ของสมณเพศและศรัทธาของประชาชน การประสานความร่วมมือระหว่างกลไกของรัฐและคณะสงฆ์จึงมีความจำเป็น เพื่อให้การจัดการกับกรณีพระภิกษุกระทำความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สินไปอย่างสมดุล เป็นธรรม และสอดคล้องกับหลักนิติธรรมและหลักพุทธธรรม

11. บทสรุป

การแสวงหาความสมดุลระหว่างหลักกฎหมายอาญากับหลักพระธรรมวินัยเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยความเข้าใจในแก่นของแต่ละระบบ ทั้งในแง่ของเป้าหมาย กระบวนการ และผลลัพธ์ที่มุ่งหวัง กฎหมายอาญาเป็นกลไกของรัฐในการรักษาความสงบเรียบร้อยและคุ้มครองสิทธิของประชาชน โดยใช้หลักความเสมอภาคและหลักการพิจารณาคดีอย่างเป็นธรรม ขณะที่พระธรรมวินัยมีจุดประสงค์เพื่อรักษาความบริสุทธิ์แห่งสมณเพศ โดยเน้นการขัดเกลาจิตใจและดำรงพระศาสนาให้บริสุทธิ์ผ่านระบบอาบัติ ซึ่งอาจใช้เกณฑ์และกระบวนการที่แตกต่างจากระบบของบ้านเมืองอย่างชัดเจน ความแตกต่างนี้กลายเป็นจุดท้าทายในการบังคับใช้กฎหมายกับพระภิกษุในคดีอาญา โดยเฉพาะเมื่อผลแห่งกระบวนการหนึ่งไม่สอดคล้องกับอีกระบบ เช่น พระภิกษุผิดวินัยแต่พ้นผิดในศาล หรือกลับกันการสร้างสมดุลที่ยั่งยืนจึงไม่ใช่การทำให้สองระบบเหมือนกัน แต่คือการสร้าง "พื้นที่ประสาน" ที่เคารพต่อบทบาทของทั้งสองฝ่าย รัฐควรคงไว้ซึ่งหลักนิติธรรมและสิทธิของประชาชน ในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้คณะสงฆ์ได้

การดำเนินการตามหลักพระธรรมวินัยในขอบเขตที่ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น การจัดตั้งกลไกกลาง เช่น คณะกรรมการร่วมที่มีทั้งผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมายและพระวินัย อาจเป็นแนวทางหนึ่งที่ช่วยกลั่นกรองกรณีซับซ้อน ขณะเดียวกัน การพัฒนาความรู้ ความเข้าใจของหน่วยงานรัฐเกี่ยวกับพระวินัยและการปรับปรุงกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้รองรับบริบทเฉพาะของพระภิกษุ จะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ขัดแย้งกับหลักพระศาสนา และยังรักษาความยุติธรรมของสังคมโดยรวมได้อย่างกลมกลืน

⁴⁶ พระมหาอำนาจ อจฺญริยเมธี, ประมาณเลิศ อจฺญริยปัญญากุล และ วรพจน์ ฅนอมกุล (เชิงอรรถ 27) 66–76.